

AZ IFJÚSÁGI KULTÚRA KORSZAKVÁLTÁSA¹

(A MAGYAR ÉS A NYUGATNÉMET FIATALOK
A NYOLCVANAS ÉVEKBEN)

(Gábor Kálmán – Molnár Péter)

FORRÁS: GÁBOR KÁLMÁN (SZERK.) CIVILIZÁCIÓS KORSZAKVÁLTÁS
ÉS IFJÚSÁG. A KELET- ÉS NYUGAT-EURÓPAI IFJÚSÁG KULTURÁLIS
MINTÁI. SZEGED, 1992. 159-173.

TÉZISEK

- a) A modern világban kialakult az országok között egyfajta centrumhoz és perifériához való tartozás (Wallerstein 1983). Magyarország ebben a versenyben a perifériára szorult, következésképpen fejlődése során nem igazodhat automatikusan a centrumhoz tartozó NSZK-hoz. Magyarország korábbi történetében is egyszerre volt jelen az Európához tartozás és a saját fejlődés ellentmondásossága. Ma sem képzelhetünk el olyan fejlődést, amelynek során mi is a centrumhoz tudnánk tartozni, de érdemes szemügyre venni a párhuzamos fejlődés lehetőségét.
- b) A párhuzamos fejlődés hipotéziséből felállítható az a tézis, hogy egy közös európai fejlődési folyamatban a magyar fiatalok vizsgálata a német fiatalok múltjának, a német fiataloké pedig a magyar fiatalok jövőjének megértéséhez járulhat hozzá.
- c) Az a) és b) hipotézis mellett tekintettel kell lennünk a két ország fiataljaira egyidőben jelentkező nemzetközi hatásokra is. Ezek közül elegendő talán a nemzetközivé váló médiák szerepére utalnunk. Általánosabban megkövethetjük azt a merész állítást, hogy mind a német, mind a magyar fiatalok az egységes európai fejlődés trendjét követik.

¹ Tanulmányunkban két reprezentatív felvételtől számolunk be, amelyek lehetővé teszik a mai magyar és nyugatnémet ifjúság közvetlen empirikus összehasonlítását. Mindkét esetben reprezentatív, kvótás eljárást alkalmaztunk a mintavétel alkalmával 15 és 24 év közötti fiatalok és egy-egy felnőtt generáció körében. Az életkor, a nem, a lakóhely urbanizáltsága és a foglalkozás szerint ellenőriztük, hogy reprezentálják-e a fiatalok és a felnőttek az egész társadalom megfelelő korosztályait. A nyugatnémet felmérés 1984-ben, a magyar 1985-ben készült, közel 1400-1400 fiatal és ugyanennyi felnőtt kikerdezése alapján. A nyugatnémet vizsgálatot esetében a legutóbbi – úgynevezett – Shell-tanulmány dolgozta fel, amelynek szerzői közül J. Zinneckerrel (Universität Gesamthochschule, Siegen) terveztük az összehasonlító vizsgálatot. Az összehasonlító kutatás közös értékelésében Jürgen Zinnecker, Werner Georg (Universität Gesamthochschule, Siegen), Gábor Kálmán (JATE Szociológiai Tanszék, Szeged) és Molnár Péter működött közre. Miután 1985 és 1989 között jelentős társadalmi változások következtek be, a vizsgálathoz különösen a társadalmi orientációs minták és ifjúságcentrizmus valamint az ifjúsági csoportok és politikai cselekvési minták témákban a nemzetközi összehasonlítás érdekében is szükségessé vált egy kiegészítő vizsgálat elvégzése. Erre 1989-ben került sor Szegeden Gábor Kálmán irányításával. (301 szakmunkástanulót és 175 egyetemistát kérdeztünk le.)

1. BEVEZETÉS

Jürgen Zinnecker szerint „a gyermekkor és az ifjúság további fejlődését mértékadóan az fogja meghatározni, hogy az egyéneket arra ösztönzik ezekben az életszakaszokban, hogy annyi kulturális tőkét (Bourdieu 1984) szerezzenek meg maguk számára, amennyit csak lehet. Ennek alapjául az a hosszú távú megfigyelés szolgál, hogy egyre több társadalmi csoport törekszik arra, hogy a társadalmi pozíciókat úgy örökítse át, hogy a gyerekek és a fiatalok más gyerekekkel és fiatalokkal konkurenciaharcot folytassanak a kulturális források elsajátításáért (Bourdieu 1982; Zinnecker 1986). Az életpályák rendszerében való részvétel és a mindenfajta címek viselése a fiatalok és a családok részéről általánossá válik, a rendszer maga kiszélesedik és differenciálódik.” (Lásd e jegyzetben: Jürgen Zinnecker: Gyermekkor, ifjúság és szociokulturális változások a Német Szövetségi Köztársaságban.)

Ezt az érvelést támasztja alá Margaret Mead, aki az ifjúsági kultúra korszakváltását a civilizációs fejlődés általános folyamatába helyezi (Mead 1978).

Mead az ifjúsági kultúrák három korszakát különíti el: a posztfiguratív korszakot, amikor a jövő ismétli a múltat, a kofiguratív korszakot, amikor a jelen felkészít a jövő elvárásaira, és végül a prefiguratív korszakot, amikor a jövő a jelennek mintegy integráns része. A három korszak az ifjúsági életszakaszoknak más-más funkciót, szerepet „ad”, illetve a különböző korszakokban másképpen alakul az ifjúság felnőtt társadalomhoz való viszonya, valamint az ifjúság más-más társadalmi orientációt, cselekvési mintákat követ. A posztfiguratív korszak a felnőtt társadalom „leutánzását” kínálja az ifjúságnak, és ekkor az ifjúság felnőtt társadalomtól való függősége vitathatatlan. A kofiguratív korszakban az ifjúsági életszakaszt a felnőtt társadalomra való felkészülés tölti ki, és az ifjúság alávetettségét az autonómiák egész sora kezdi fellazítani. A prefiguratív korszakban az ismeretek egyre gyorsabb bővülése, gazdagodása a minták átvételének egyirányú utcáját kétirányúvá változtatja, a felnőtt társadalom is kénytelen mintákat, értékeket átvenni az ifjúságtól. Az ifjúság mindenekelőtt értékeiben, társadalmi orientációiban, társadalmi, politikai cselekvési mintáiban mintegy függetlenedik a felnőtt társadalomtól. (A társadalmi orientációs mintákról lásd részletesen e kötetben Gábor Kálmán: Az ifjúsági kultúra és a fiatalok társadalmi orientációs mintái.) Keniston szavaival a konvencionális, a tradicionális életvezetés felbomlásával egy új, azt elutasító posztkonvencionális életvezetést alakít ki (Keniston 1971). Az ifjúsági életszakasz egyre fontosabb, időben pedig egyre hosszabb küzdőtere lesz az egyéni és csoportautonómiák, identitások kialakításának. A korszakváltás központi kérdése, hogy az ifjúság milyen mértékben válik/válhat önálló társadalmi csoporttá, réteggé, milyen mértékű cselekvési autonómiája.

Zinnecker, Bourdieu és Mead elméletében az ifjúság autonómiája az ifjúkori életszakasz meghosszabbodásával jár együtt, mely elméleti állítást a magyar és a nyugat-német fiatalok összehasonlító vizsgálatakor az ifjúkori életút eseményeinek mérésével operacionalizáltuk, és a következőkre kerestünk választ:

1. Mennyiben érvényes még a klasszikus ifjúsági modell két szélsőséges pólusa: a munkás ifjúsági és a középosztálybeli ifjúsági modell leírása az iparosított magyar és a posztindusztriális nyugatnémet társadalomban?
2. Mennyiben határozható meg a fiatalok és a felnőttkor határa a munkába állás és a szakképzettség megszerzésének időpontjával, illetve az ifjúsági hétköznapi kulturális más biográfikus eseményeivel. Hol figyelhető meg e normarendszer tipikus bomlása és átalakulása?

A vizsgált, egymást 15 évenként követő három magyar generáció adatait a nyugatnémet adatokkal összevetve arra a kérdésre kaphatunk választ, hogy vajon a két társadalomban egységes fejlődésről van-e szó, vagy két különböző – párhuzamos – fejlődési trend tapasztalható-e ki a vizsgálat összevont adatainak elemzése alapján.

	Magyarországon			NSZK-ban		
	Idősek	Középkorúak	Fiatalok	Idősek	Középkorúak	Fiatalok
Születési év	1933	1948	1963	1932	1959	1962
17 éves életkor	1950	1965	1980	1949	1976	1979
22 éves életkor	1955	1970	1985	1954	1981	1984
14 ÉVES ÉLETKORBAN						
Először volt szerelmes	18	31	46	–	29	–
Maga dönthetett arról, hogyan nézzen ki	21	29	43	–	20	–
Szabadon járhatott-kelhetett	14	17	25	–	4	–
17 ÉVES ÉLETKORBAN						
Először utazott el több napra saját társasággal	21	40	63	–	49	–
Saját jövőjét önállóan tervezte	26	30	41	–	35	–
Fiúk első szexuális tapasztalata	26	41	52	32	76	74
Lányok első szexuális tapasztalata	8	16	33	32	76	78
Munkába állt	69	53	43	48	–	23
Szakképzettséget szerzett	18	29	36	24	11	5
20 ÉVES ÉLETKORBAN						
Elég pénzt keresett az önálló megélhetéshez	40	40	35	–	49	–
Elköltözött a szülői háztól	36	37	25	31	41	43
22 ÉVES ÉLETKORBAN						
Házasságot kötött	36	40	39	33	12	13
Első gyermeke született	24	28	24	20	8	8
Összes szükséges anyaggal rendelkezett	9	8	9	–	7	–
Saját autóval rendelkezett	1	6	17	10	74	70

1. táblázat

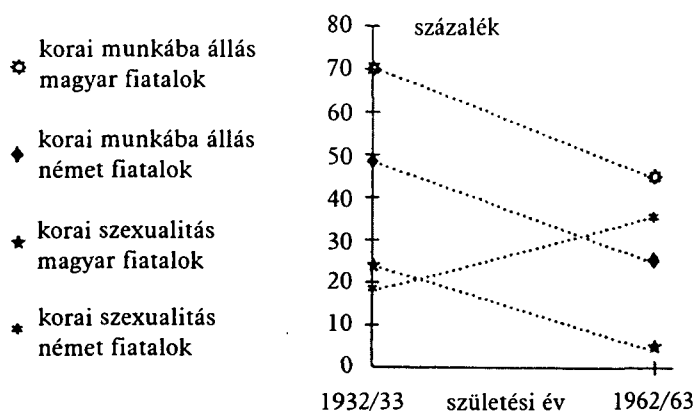
Az ifjúkori életkori események bekövetkezése (%)

A munkavállalásnál a százalékos értékek csökkenése – a legidősebb magyar generációtól a mai nyugatnémet fiatalokig – olyan egységes, civilizációs fejlődési trendet mutat, amelyben egyre több szerep-próbálgatásra van lehetőség, és a felnőttkori kötelezettségek elvállalását a fiatalok egyre későbbre halaszthatják.

A magyar fiatalok ifjúkori életeseményei inkább hasonlítanak az ötvenes évek fiataljaihoz, mint a mai nyugatnémet fiatalokéhoz. A magyar fiatalok körében – a felnőtt szerepreptőár szempontjából – az ifjúkori életszakasz átértékelődésének két irányát figyelhetjük meg: a felnőtt szerepek vállalása részint kitolódik, részint pedig néhány – eddig felnőtt viselkedési formának vélt – jelenség már korábban, az ifjúkori életszakaszban is feltűnik és részévé válik az ifjúkori szerep-próbálgatásnak. A nyugatnémet fiataloknál – 14 éves életkorig – lassúbb, és csak később – a magyar fiatalokat is meghaladó mértékben –, 17 éves korra erősödik fel ez a tendencia. Mind a magyar, mind a nyugatnémet fiatalok körében 17 éves korban megjelenik a jövő tervezése, a szexuális tapasztalatszerzés, az utazási lehetőségek kihasználása.

A szexuális tapasztalatok mutatják legélesebben a két társadalom közötti különbségeket. Amíg az egymást 15 év késéssel követő magyar generációk 16, 28 és 45%-a számol be 17 éves koráig első szexuális élményeiről, addig a mai nyugatnémet fiataloknak már 76%-a.

Az ifjúsági életszakasz meghosszabbodását mutatja a munkába állás későbbre halasztása is. A mintában kiválasztott három magyar korosztály esetében 17 éves életkorig egyre kevesebben álltak munkába (69, 53, 43%)² (ld. az 1. grafikon).

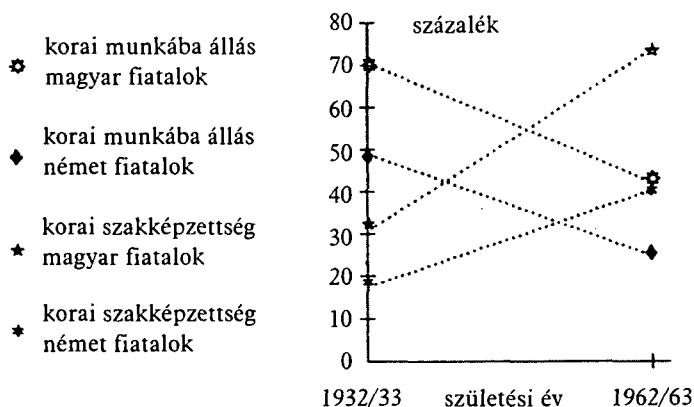
1. grafikon

A munkába állás és a szexuális tapasztalatok változása 17 éves korban

² A munkába álló fiatalok aránya 1985-ben Magyarországon praktikusán megegyezik a nappali tagozatú tanulmányaikat befejezők arányával. Az NSZK-ban speciális a helyzet. Aki szakmát tanul a miénkhez hasonló színvonalon, az már üzemi munkahelyhez tartozik (Lehrling), és nem számít iskolai tanulóknak. Ebből következik, hogy bár a nyugatnémet fiatalok magas százaléka „hagyta abba” – ilyen módon – iskolai tanulmányait 17 éves koráig, csak 23%-uk teljes értékű munkavállaló.

A grafikonról leolvasható, hogy mindkét társadalomban csökken a 17 éves korukig munkába álló fiatalok aránya és mindkét társadalomban növekszik a korai (17 éves korukig) szexuális tapasztalatokkal rendelkezők.

A magyar fiatalok viszont viszonylag korán szereznek alacsonyabb értékű szakképzettséget (a három generációnál egyre növekvő, 18, 29, 36%-os arányban). Ennek következtében többen állnak munkába, mint a nyugatnémet fiatalok, akik 17 éves korban kevésbé teljes értékű munkavállalók.

2. grafikon

A munkába állás és szakképzettség változása 17 éves korban

Az 1-es és 2-es grafikonon a két magyar és két nyugatnémet kohorsz szemléltetően jelzi a magyar civilizációs fejlődés hasonlóságát és megkésetttségét a nyugatnémetéhez képest. A munkába állást és a szexuális tapasztalatokat tekintve a magyar civilizációs fejlődési trend megkéssve ugyan, de követi a nyugatnémet trendeket, a szakképzés terén viszont Magyarországon a nyugat-európaival ellentétes fejlődés figyelhető meg.

2. A KLASSZIKUS IFJÚSÁGI MODELL ÉS AZ IFJÚSÁGI ÉLETSZAKASZ BŐVÜLÉSE

Az egyik legismertebb ifjúságsszociológiai tézis szerint a modern társadalomban kevésbé egységes és szinkronizált a felnőttkorba átvezető életszakasz, mint a korábbi társadalmakban (Chain 1964). Ezzel ellentétben az utóbbi néhány évben egyes kutatók az ifjúkor újabb megrövidüléséről és az életkori események szinkronizációjáról, hagyományos sorrendjének visszarendeződéséről számolnak be (Hagestad-Neugarten 1983;

Winsborough 1978). Kutatásaik eredményei továbbra is azt a tézist támasztják alá, amely szerint „a fiatalkor és a felnőttkor határa manapság újra, egyre élesebben kirajzolódik” (Kohli 1985).

A kétpólusú, hagyományos ifjúság szociológiai modellt a középosztályt és a munkásosztályt jellemző gyermek- és ifjúsági kultúra alapján általánosították: a klasszikus modell egy rövid, sőt inkább megrövidített (foreshortened youth) és egy kibővített (extended youth) ifjúkort különböztet meg. A megrövidített ifjúkor is magában foglalja az ifjúkorból a felnőttkorba való átmeneti periódust, de azt az individuális életvitelben csak néhány évre sűríti össze. E modellnek megfelelően a 14-16. évre tehető az iskolai tanulmányok befejezése és az első szexuális tapasztalatok megszerzése. Ezzel ellentétben a meghosszabbított ifjúkort az a folyamat jellemzi, amelynek során a fiatal a gyermekkori szerepektől csak lassan távolodik el és a felnőttkori kötelezettségeket és jogokat viszonylag későn vállalja el. Az elmúlt évtizedekben ez a kétpólusú modell a pedagógiai és az ifjúságpolitikai vitákban is vezető szerepet játszott. Az '50-es évek óta azonban egyre több érvel támasztották alá Európában az elmélet megreformálásának igényét. Ezek közül az ifjúkor meghosszabbodásával a fejlődéslelektan terminológiájának dichotom fogalompárjával: az accelerációval és a retardációval valamint a hagyományos biografikus időrendi sorrend megváltozásával foglalkozunk. Erikson alapján Watts és Zinnecker felfogásának figyelembe vételével a következő négy típust alkalmaztuk a nyugatnémet-magyar összehasonlító vizsgálatban (Watts-Fischer-Fuchs-Zinnecker 1989):

1. *Modern megrövidített ifjúkor:* az első szexuális tapasztalatok és a munkába állás időpontja: 17 éves korig.
2. *Tradicionális kibővített ifjúkor:* az első szexuális tapasztalatok és a munkába állás időpontja: 17 éves kor után.
3. *Modern kibővített ifjúkor:* az első szexuális tapasztalatok 17 éves korig, de a munkába állás időpontja 17 éves kor után.
4. *Hagyományos megrövidített ifjúkor:* az első szexuális tapasztalatok 17 éves kor után, de a munkába állás időpontja 17 éves korig.

Arra kerestük a feleletet, hogy az egyes típusokba milyen arányban tartoznak a magyar, illetve német fiatalok, valamint hogy a civilizációs fejlődés során hogyan változnak ezek az arányok.

A tipizálás alapján jogosan fogalmazhatjuk meg, hogy az idős német generáció ifjúkorának biografikus eseményei nemcsak a középkorú magyar generációéhoz, hanem a mai magyar fiatalokéhoz is hasonlíthatóak (2. táblázat).

Előszörban a 17 éves korukig munkába álló fiatalok aránya figyelemre méltó, mivel ez az arány Magyarországon 69%-ról 15 év alatt 53%-ra, és 30 év alatt 43%-ra csökkent, ami az NSZK-ban csak az ötvenes években fordult elő, és azóta radikálisan tovább csökkent 23%-ra. Hasonlóképpen a korai szexualitással (és későbbi munkavállalással) megjelölt modern kibővített ifjúkor (3-as típus) arányai bár növekednek Magyarországon (4%-ról 15 év alatt 10%-ra, 30 év alatt 21%-ra), de így is csu-

Kultúrkör	Első munkába állás időpontja				
	17 éves kor évszáma	17 éves korig	17 éves kor után		Összesen
			2. típus	3. típus	
Magyarország	1950	69	27	4	100
	1965	53	37	10	100
	1980	43	36	21	100
NSZK	1949	48	35	18	100
	1979	23	19	59	100

2. sz. táblázat

A középosztály ifjúsági kultúrájának arányai öt generációnál (százalék)

pán az ötvenes évek német fiataljainak arányait érik el, amíg a mai nyugatnémet fiatalok 59%-a már ebbe az új ifjúsági kultúrát hordozó típusba tartozik.

Megállapíthatjuk, hogy a magyar ifjúsági kultúra megszorításokkal ugyan, de mintegy 15 éves késéssel került a nyugatnémet ifjúsági kultúrával összevethető fejlődési szakaszba, azaz a civilizációs korszakváltás állapotába.

A mai magyar fiataloknál az ifjúsági kultúra változásához rendelkezésre álló további 15 évben már csak időtartamánál fogva sem számíthatunk a két német generációnál tapasztalt nagyságrendű különbségekre. Ezenkívül figyelembe kell vennünk azt a vizsgálati eredményeinket alapvetően befolyásoló tényt is, hogy a magyar iskolarendszerben csak a '60-as évek második feléig következtek be gyökeres változások. Ezután az oktatáspolitikai inkább stabilitásra, és nem további nagyarányú fejlesztésre rendezkedett be. Így a párhuzamos társadalmi fejlődés elképzelését és a 15-30 éves történelmi lemaradást egyaránt meg kell őrizni értelmezési kiindulópontként.

A társadalmi elmaradás globális áttekintése alapján jogosan feltételezhetjük, hogy a magyar ifjúsági kultúra fejlődését inkább a hagyományos kétpólusú ifjúsági modell szerint érthetjük meg. A civilizációs fejlődés során mindkét társadalomban csökkennek a munkás ifjúsági kultúrát reprezentáló típusok arányai.

Kultúrkör	Munkába állás időpontja 17 éves korig			
	Első szexuális tapasztalatok időpontja			
	7 éves kor ?	17 éves korig	17 éves kor után	Összesen
		1. típus	4. típus	
Magyarország	1950	12	56	77
	1965	19	35	54
	1980	21	21	42
NSZK	1949	14	34	48
	1979	17	6	23

3. sz. táblázat

A munkás ifjúsági kultúra arányai át generációnál (%)

Az elmúlt 30 év alatt Magyarországon 77-ről 42-re, az NSZK-ban 48-ról 23%-ra csökkent a megrövidített ifjúkorral jellemzett modern (1-es), illetve tradicionális (4-es) típusba tartozó fiatalok aránya. Ezen belül a modern munkás ifjúsági kultúrához tartozó fiatalok (1-es típus) aránya mindkét kultúrkörben nőtt, miközben radikálisan csökkent – különösen az NSZK-ban – a tradicionális munkás ifjúsági kultúrához tartozó fiatalok (4-es típus) aránya: Magyarországon 21, az NSZK-ban 6%-ra.

Magyarországon a modern munkás kultúra (1-es típus) alapvetően az ifjúkori férfiak kultúráját jelenti. A férfiak aránya – a 30 éves civilizációs változások ellenére – stabil 70% körüli érték, és ez több, mint a háború utáni német generációnál.

A modern munkás ifjúsági kultúrát képviselő magyar fiataloknál a fogyasztói magatartás, az anyagi érdekeltség a vezető kulturális érték, s ez feltűnően együtt jár a felnőtt értékeinek elfogadásával. A magyar vizsgálatban ezt felnőtt-mintakövetésnek neveztük el. A felnőtt magatartásban elfogadott feszültségoldó technikák – cigaretta, alkohol fogyasztása – jellemzik a munkás-ifjúsági kultúrát. E magyar típusnál az első gyermekek megszületése is viszonylag korán következik be.

A magyar fiatalok 36%-a sorolható a hagyományos ifjúsági modell második pólusához, a tradicionális kibővített ifjúkor típusába (2-es típus). Ez az arány megegyezik az '50-es évek német fiataljainál tapasztaltakkal. A magyar és német generáció közötti alapvető különbség az, hogy e típusban a magyar fiataloknál a nők túlsúlyban vannak; 64% figyelhető meg, a német fiataloknál viszont a nők aránya megegyezik a férfiakéval; 50%. Magyarországon e típusban a nők túlsúlya az elmúlt 30 év során még növekedett is. (A három generációnál a nők aránya 54, 63, illetve 64%) A nyugatnémet társadalomban e típusban – éppen ellenkezőleg – csökken a nők aránya (4. táblázat).

E típusban a női magatartási minta azt jelenti, hogy a nők késői szexuális tapasztalataik ellenére viszonylag korán kötnek házasságot, és viszonylag korán születnek első gyermekeik is. Mivel elsősorban a magyar nők tartoznak ebbe a társadalom közép- és felső rétegeit magába foglaló típusba, ezért megállapításunk összhangban áll a ma-

Kultúrkör	Első szexuális tapasztalatok időpontja				
		17 éves korig		17 éves kor után	
	7 éves kor évszáma	Munkába állás időpontja			
		17 éves		17 éves	
		korig 1. típus	kor után 3. típus	Korig 4. típus	Kor után 2. típus
Magyarország	1950	27	13	59	54
	1965	32	18	53	63
	1980	32	43	47	64
NSZK	1949	44	27	62	57
	1979	54	47	45	48

4. táblázat

Az ifjúsági kultúra típusai öt generációnál (%)

gyar fiatalokra jellemző civilizációs elmaradással, a korlátozott ifjúsági moratórium fennmaradásával.

Ezen 2-es típusú ifjúsági kultúra közös vonása a két társadalomban az úgynevezett „magas kultúrának” megfelelő szabadidős szokások: olvasás színházlátogatás, naplózás, hangszeres játék – nőknél inkább zongora, furulya, férfiaknál gitár –, hogy a problémáikat a kortárs csoport helyett a szülőkkel beszéljék meg, a hétköznapi kultúra emocionálisabb telítettsége, a család szabadabb nevelési stílusa és a gyermekkori biografikus események viszonylag korai bekövetkezése. Hamarabb dönthetnek a fiatalok saját öltözködésükről, szabadabban mozoghatnak – a mindennapi időbeosztást, társas kirándulásokat, utazásokat illetően –, hamarabb számolnak be első romantikus szerelemről, mint a többi fiatal. Következésképpen a gyermekkor végén az érés folyamata gyorsabb az egész magyar mintában, mint a megfelelő német mintában.

Mindkét társadalomban a későbbi szexuális fejlődést aszkétikus vonások, a tanulmányok meghosszabbodása és a viszonylag élénk politikai érdeklődés jellemzik. Mind a magyar, mind a német fiataloknál pesszimistább a társadalmi jövőkép, mint a tradicionális munkás ifjúsági kultúrát kifejező 1-es típusnál.

A munkás ifjúsági kultúrát hordozó modern megrövidített ifjúkor típusát (1-es típus) jellemző férfi illetve középosztály ifjúsági kultúráját hordozó tradicionális ifjúkor típusát (2-es típus) jellemző női viselkedési minták, illetve az azok között megmutatózó jelentős eltérések a magyar fiatalokra általában is érvényesek. A mai nyugatnémet fiataloknál ezzel szemben a nemek szerinti különbség e két típusban sem olyan jelentős, mint nálunk. Különösen a nem hagyományos ifjúsági modellként definiálható modern kibővített ifjúkor típusában (3-as típus) jelenik meg az az új ifjúsági viselkedési minta, amelyben elmosódik a férfiak és a nők viselkedésének különbözősége.

A nyugatnémet társadalomban a négy ifjúsági típus elkülönítésének igénye az ifjúsági kultúra korszakváltásának felismeréséből fakad. A korszakváltást, az új ifjúsági kultúrát a modern kibővített ifjúkor típusa (3-as típus) képviseli. Az új ifjúsági kultúrát ezen típus, illetve a nyugatnémet fiatalok alapján célszerű bemutatni. Ezt indokolja az a tény, hogy a német fiatalok 59%-a tartozik a 3-as típusba a magyar fiatalok 20%-ával szemben. E típusnak karakterisztikus jellemzője, hogy az elmúlt 30 év alatt mindkét kultúrkörben radikálisan növekedett a nők aránya (az NSZK-ban 27-ről 47, illetve Magyarországon 13-ról 43%-ra).

A modern ifjúsági kultúra, tehát a modern kibővített ifjúkor típusa (3-as típus) sok rokon vonást mutat a hagyományos ifjúkor típusával (2-es típus). Ilyen közös vonások például a politika iránti fokozott érdeklődés, a gyakori – de nem kizárólagos – tanulói életforma, a passzív szabadidős tevékenység fokozott háttérbe szorulása, a szülői kontrollal szemben a kortárs csoportok – peer group – jelentőségének növekedése.

A társadalmi háttér különbségével a későbbiekben részletesen foglalkozunk, de fontossága miatt előrebocsátjuk a következő eredményt: a kétpólusú, hagyományos, hierarchikus társadalmi térben helyezték el a mai magyar és nyugatnémet fiatalok ifjúsági kultúratípusait, akkor az új ifjúsági kultúrát képviselő 3-as típus nem a kultu-

rális hierarchiát kifejező dimenzió mentén (a függőleges tengelyen), hanem a két, a tradicionális és modern ifjúsági kultúrát (egyben a két kultúrkört) megkülönböztető dimenzió mentén (a vízszintes tengelyen) helyezkedik el (lásd: 1. ábra).

A nyugatnémet fiatalok ifjúsági kultúrája függetlenedik a társadalmi hierarchizáltságtól, elmosódnak a nemek közötti különbségek, az egyetemi hallgatók és a szakmunkástanulók közötti különbségek. Továbbá nagy szerepet játszanak a felnőtt társadalomtól független kortárs csoportok és az ezekhez kapcsolódó alternatív (békemozgalom, környezetvédelem stb.), illetve az agresszív ifjúsági csoportstílusok (punkok, skinheadek stb.). Az ifjúkor kitolódik, elmosódik a fiatalkor és a felnőttkor határa. A magyar fiataloknak nemcsak kisebb hányada követi az új ifjúsági kultúra mintáit, de ezen mintakövetők körében is jelentősek a strukturális különbségek. Már utaltunk rá, hogy a civilizációs fejlődés a hagyományos megrövidített ifjúkor típusának (4-es típus) térvesztésével jár együtt. Magyarországon a női fizikai munkaerő tömeges igénybevétele és a hagyományosan késői szexuális tapasztalatok miatt még mindig a fiatalok 21%-át sorolhatjuk e típusba. E fiatalok többségükben falusiak, akiknek legfontosabb jellemzője az anyagiakat középpontba állító privatizált életforma, amely részint a házipitést és az ezzel járó takarékoskodást és aszkézist, részint viszont a szociális izoláltság következményeit jelenti.

3. AZ IFJÚKORI ÉLETÚT ELTÉRÉSEI A KULTURÁLIS SZÍNVONAL SZERINT

Ha a hierarchikus társadalmi térben helyezzük el a mai magyar és nyugatnémet fiatalok típusait, akkor nyilvánvalóvá válik, hogy az ifjúsági kultúra felértékelődése nem felel meg a hagyományos bipoláris ifjúsági modellnek (1. ábra).

Az 1. ábrán a függőleges tengely képviseli a 20-24 éves fiatalok iskolázottságát és a sok kulturális változó alapján kialakított társadalmi tér háromfokozatú hierarchiáját (3 a magas, 2 a közepes, 1 az alacsony társadalmi pozíciót jelzi).

A korrespondencia-analízis függő változóit (férfiak és nők, német, illetve magyar fiatalok) külön mutatjuk be. A négy típust számokkal jelöltük meg. A vízszintes tengelyen ábrázoljuk a két kultúrkört, amelynek különbségét a 3. típus (német fiatalok) és a 4. típus (magyar fiatalok) ellentéte jellemzi.

Bourdieu nyomán Zinnecker feltételezi, hogy a pszichoszociális moratórium kibővülése, az ifjúkori életszakasz hosszabb időtartama előfeltétele a kulturális tőke felhalmozásának. Amíg az NSZK-ban az ifjúsági kultúra korszakváltásáról esik szó, és ennek keretében az egyik kiemelt szempont a fiatalkor időtartama mint az identitásképzést döntően meghatározó pszichoszociális érés időszaka, addig Magyarországon a gyorsabb biológiai érés, az alacsonyabb színvonalú tömeges szakképzés, a pályakezdés anyagi érdekeltsége mentén alapvetően más civilizációs fejlődési elv és változás érvényesül.

kulturális szint magas: 3		
+ 2. típus + férfi -3 + nő -3 + férfi -2 + nő -2		+ 3. típus + férfi -2 + nő -2
magyar	kulturális szint közepes: 2	német
+ férfi -1 + nő -1 + 1. típus		+ férfi -2 + nő -2 + férfi -1 + nő -1
+ 4. típus	kulturális szint alacsony: 1	

1. ábra

Ifjúsági típusok a magyar és német fiatalok kulturális színvonala szerint

A korai munkavállalás következményeként Magyarországon kétszeresen korlátozott az ifjúsági életszakasz. A modern megrövidített ifjúkor típusába (1-es típus), de különösen a hagyományos megrövidített fiúkor típusába (4-es típus) több magyar fiatal sorolható, mint német. 22 éves korra lezárul a türelmi időszak még azok előtt is, akik 17 éves korban még a nyugatnémet fiatalokhoz hasonlóan viselkednek. Ezt mutatja a hagyományos bővített ifjúkor típusának (2-es típus) strukturális helyzetének különválása a modern bővített ifjúkor típusától (3-as típus).

Magyarországon a kétségtelenül meglévő civilizációs fejlődés inkább a korai ifjúkorban érvényesül és nem az ifjúkor és a felnőttkor határán. Például vegyük az egyik legmarkánsabb mutatót, az első szexuális tapasztalatok megszerzésének időpontját. Ellentétben az NSZK-ban tapasztalt általános, minden rétegre kiterjedő változással, a mai magyar fiataloknál a kulturális tőke alacsony színvonalán a leggyorsabb a civilizációs fejlődés (14, 30, 51%).

Tehát egyrészt a civilizációs változás a hierarchikus struktúra alján érvényesül 17 éves korban, másrészt ennek sincsenek további következményei 22 éves korban, hiszen sem a 2-es, sem a 3-as típusban nincs érdemi változás a házasságkötés vagy a gyermekvállalás időpontját illetően.

Összefoglalóan pusztán az Erikson által bevezetett moratórium fogalom időtényezőjére koncentrált adatokból is kitűnik, hogy két különböző ifjúsági modellt képvisel-

Vizsgált generációk	A születés időpontja	Kulturális tőke színvonala szerint		
		Magas (3)	Közepes (2)	Alacsony (1)
	Első szexuális tapasztalatok 17 éves korig			
Idős német	1932	30	39	43
Idős magyar	1933	13	24	14
Köz magyar	1948	16	37	30
Fiatall magyar	1963	29	45	51
Fiatall német	1964	72	77	77

5. táblázat

Az életkori események időpontjának strukturális eltérései a kulturális tőke színvonala szerint (Az életkori események bekövetkezésének arányai százalékban)

nek a magyar és a nyugatnémet fiatalok. Az érdemi különbségek 20-22 éves életkorban bontakoznak ki. Amíg az NSZK-ban az ifjúsági kultúra korszakváltásáról esik szó, addig Magyarországon a gyorsabb biológiai érés, az alacsony színvonalú tömeges szakképzés, az anyagi érdekeltség határozza meg a civilizációs fejlődés irányát.

Az NSZK-ban az ifjúkor mind a társadalom, mind az egyéni élet vonatkozásában felértékelődik. Azok az ifjúságfelfogások kerülnek előtérbe, amelyek az ifjúságon egy hosszú távú és társadalmilag biztosított individuális fejlődési folyamatot értenek.

A magyar fiatalok egzisztenciálisan erőteljesen függnek szüleiktől. Kisebb hányaduk választhatja a civilizációs fejlődés nemzetközi trendjének megfelelően meghosszabbított pszichoszociális moratóriumát. Tehát a gazdasági tőke megszerzési módja – akár a felhalmozási törekvések, akár az anyagi kiszolgáltatottság miatt –, akadályozza az ifjúsági moratórium meghosszabbítását.

Magyarországon egy korlátozott, az NSZK-ban egy meghosszabbított moratóriumról beszélhetünk, amelyet nemcsak a vizsgált idődimenzióban lehet megkülönböztetni, hanem a társadalmi reprodukció kétféle modelljét jelenti. A társadalmi reprodukció szempontjából az individualizáció azt jelenti, hogy az osztályhelyzet mind jobban az egyes egyénben és életstílusban mutatkozik meg. Más szóval a kulturális tőke térhódítása összekapcsolódik a származási és osztálykötelek lebontódásával/átrendeződésével.

Összefoglalva a következőket állapíthatjuk meg:

1. Az oktatási reform következtében a fiatalok egyre több időt töltenek az általánosan képző iskolákban és a szakmai képzésben. Az NSZK-ban a másik hajtóerő, amely az ifjúsági életszakasz meghosszabbításának irányában hat, a foglalkoztatottak társadalmának válsága. A keresői tevékenység zsugorodása történetileg először az ifjúsági életszakaszt befolyásolja (*Grootings* 1983). A '60-as évekig az ifjúságot egyértelműen a foglalkoztatottak társadalmába vezető bekapcsolódási szakaszként jellemezhetjük (*Schelsky* 1957). 80%-uk 14 évesen hagyta el az iskolát, és ipari tanulóként, ifjúmun-

kásként vagy segítő családtagként kezdett el dolgozni. Időközben a képzési rendszer a munkaszervezetek és az azokban gyökerező ifjúsági munka utódszervezeteként működött. Ez nem jelenti azt, hogy az ifjúsági életszakasz a jövőben mentes lesz a kereső tevékenységtől. Az ifjúsági moratóriumban növekvő mértékben lesz lehetőség a „flexibilis alulfoglalkoztatottság” (Beck 1986) kiterjedt rendszerének „nem standardizált felhasználási normákkal” való kihasználására. Különösen rendkívüli változás figyelhető meg a lányok és a fiatal nők körében. A magyar fiataloknál kimutatható civilizációs fejlődést valójában nem motiválja a kulturális tőke felhalmozása, hanem elsősorban a társadalmi hierarchia alsó és középső rétegeiben az európai civilizációs fejlődéstől eltérő értékorientáció bontakozott ki az elmúlt évtizedekben. A korai életkorban befejeződő szakmunkásképzés expanziója eltér az európai fejlődési vonaltól.

2. A gyermekkor végének időpontja mindkét kultúrkörben későbbre tolódott. Ennek következtében az ifjúkor kezdetének és a gyermekkor végének határa elmosódottabbá vált. Különösen a német kultúrkörben az ifjúkori szerepek korábbi megjelenése összefügg egy új ifjúsági kultúra kibontakozásával.
3. Az ifjúkor biografikus eseményeit egyre inkább az individualizálódás jellemzi. Tehát a biografikus események időpontját a civilizációs fejlődés nyomán egyre kevésbé befolyásolják hagyományos társadalmi normák. Ez az individualizálódás kulcskérdés a társadalmi reprodukciós folyamatok egészének megértéséhez (Beck 1983).
4. Végül az ifjúsági életszakasz és a felnőttkor határán a legnyilvánvalóbb a magyar és a nyugatnémet társadalom ifjúsági kultúrájának eltérése. A nyugatnémet társadalomban a történelmi normarendszer összeomlása (Gillis 1980) nyomán olyan relatíve stabil partnerkapcsolat alakulhat ki, amely a partnerek bizalma és a társadalom elfogadása miatt nem feltétlenül igényli a házasságkötést. Magyarországon ezt fékezik a hagyományok. Magyarországon nem áll rendelkezésre a társadalom döntő többségénél az az idő, amely az individualizált konkurenciaharchoz szükséges. A társadalmi strukturális különbségek inkább jellemzik a magyar, mint a nyugatnémet fiatalokat. A családi háttér szerepe sokkal inkább meghatározza a magyar fiatalok életvitelét, illetve főleg a középosztályhoz tartozók nálunk elvesztették hitüket a felsőfokú tanulmányok hasznosságában, és ezért is élesebben körvonalazódik a kulturális és gazdasági életstratégiák különbözősége, mint a nyugatnémet fiataloknál. Ez is arra ösztönzi a magyar fiatalokat, hogy az elit minták megkerülésével a nyugat-európai fogyasztási minták felé forduljanak. Ezáltal az elit, mindenekelőtt a politikai és kulturális elit elveszti mintaadó szerepét (lásd Gábor-Balog tanulmányát e kötetben). A városi és a vidéki fiatalok közötti különbségek is erőteljesebben nyilvánulnak meg a magyar fiatalok körében, szemben a nyugatnémet fiatalokkal, akik körében a kétféle életforma közeledését találjuk. Magyarországon, különösen a társadalmi hierarchia alján, a falvak infrastrukturális elmaradottsága befolyásolja a fiatalok életformáját és aspirációit. Nevezetesen a falusi fiatalok részint egy középosztályos, részint pedig egy hedonista kulturális minta felé orientálódnak.

Ami a nemek közötti polarizáltságot illeti, a magyar fiatalok körében nagyobb, mint a nyugatnémet fiatalok körében, ahol a fiúk és a lányok, illetve a fiatal férfiak és a fiatal nők viszonyai, beállítottságai stb. jobban hasonlítanak egymáshoz. Például a férfiak 41%-a szerzett alacsony színvonalú szakképzettséget 17 éves koráig, szemben a nők 20%-os arányával. Az első szexuális tapasztalatokat illetően hasonlóak a különbségek (43% szemben 33%-kal).

Végző soron azt mondhatjuk, hogy az ifjúsági kultúrát az ipusztuáliis magyar társadalomban még inkább a konfiguratív (felkészülés a felnőtt társadalomra, az alávetettségek fellazulása), a posztipusztuáliis nyugatnémet társadalomban már a prefiguratív korszak (az ifjúság függetlenedik a felnőtt társadalomtól) megjelenése jellemzi.